

2. ZŁOTE OBSZARY: BUDOWANIE RELACJI

Joanna Szymańska, Joelle Timmermans

1. *Znaczenie relacji nauczyciel-uczeń.*
2. *Praca z zagrożonymi uczniami i nauczycielami.*
3. *Relacje nauczyciela z uczniami na różnych etapach jego pracy zawodowej.*
4. *Golden 5: proponowane zasady kluczowe.*

1. Znaczenie relacji nauczyciel-uczeń

Relacje opiekuńcze są jednym z najważniejszych "czynników chroniących" budujących odporność dzieci, szczególnie tych, które dorastają w rodzinach dysfunkcyjnych. Badania podłużne Werner i Smith (1989), obejmujące ponad 40 lat, pokazują, że do najczęściej spotykanych pozytywnych wzorców osobowych w życiu dzieci odpornych, (czyli takich, które są wychodzą wzmacnione z traumatycznych przeżyć), należy - poza kręgiem rodziny - ulubiony nauczyciel, będący dla młodzieży nie tylko instruktorem umiejętności szkolnych, ale również powiernikiem i pozytywnym wzorcem, z którym mogą się identyfikować. Ponadto, opiekuńcza relacja z nauczycielem daje młodzieży motywację do odnoszenia sukcesów.

Rola nauczycieli jest kluczowa w opinii dzieci, a ich relacje z uczniami wywierają ogromny wpływ na procesy zachodzące w klasie. Nauczyciele wymieniani są na trzecim miejscu w związku z poczuciem własnej wartości (Harter, 1996); Nordahl (2002) odkrył, że relacje z nauczycielami są powiązane z kompetencjami społecznymi uczniów, ogólnym nastawieniem wobec szkoły, uczestnictwem w zachowaniach problemowych, i w nastawieniu ucznia wobec metod nauczania. Podobnie badania Bru i Thuena (1999) przyniosły wnioski, że pozytywne relacje między uczniami i nauczycielami ograniczają problemowe zachowania w klasie, a jednocześnie zwiększają koncentrację uczniów na nauce.

Badania Klem i Connella (2004) ujawniają związek między wsparciem ze strony nauczyciela, a zaangażowaniem i wynikami w nauce zarówno uczniów szkół podstawowych, jak i średnich. Uczniowie, którzy postrzegają nauczycieli jako troskliwych i zapewniających dobrze zorganizowane środowisko nauki, w którym wymagania są wysokie, lecz jasne i sprawiedliwe, częściej podają, że są zaangażowani w szkołę. Uczniowie szkół ponadpodstawowych niemal trzy razy częściej deklarowali zaangażowanie, jeśli doświadczyli, że środowisko zapewniają im wsparcie. Młodzież musi czuć, że nauczyciel przejmuje się nimi, zna ich i troszczy się o nich, ale potrzebuje też wsparcia dla swojej autonomii. We wnioskach autorzy zaproponowali modele reformy szkolnictwa i rozwinęli strategie mające służyć tworzeniu dla młodzieży otoczenia przystosowanego do indywidualnych potrzeb.

Noam i Fiore (2004) w swoim przeglądzie ukazują kluczową rolę relacji interpersonalnych w rozwoju, nauce i terapii młodzieży. Szkoły osiągające najlepsze wyniki w nauce to te, w których uczniowie są przywiązani do nauczycieli i czują, że są przez nich szanowani. Uczniowie najlepiej odbierają tych nauczycieli, którzy dają im odczuć, że się o nich troszczą. Pozytywne relacje z dorosłymi, którzy nie są ich rodzicami zapewniają uczniom poczucie przynależności, pomagają w budowaniu spójnej tożsamości i zdobywaniu kompetencji psychologicznych i społecznych. Teorie kliniczne i rozwojowe pokazują, że pozytywne relacje z nauczycielami są szczególnie ważne dla tych uczniów, którzy znajdują się w gorszej sytuacji społeczno-ekonomicznej, emocjonalnej i edukacyjnej. Mogą one pomóc dzieciom zmienić negatywny obraz samych siebie i innych, nawet jeśli obraz ten został stworzony w rodzinie dysfunkcyjnej. W opinii autorów nauczyciele często nie rozumieją

znaczenia terminu "budowanie pozytywnych relacji". Wielu z nich uważa, że jest to rodzaj terapii grupowej, wymagającej specjalnych kwalifikacji i metod.

Również Stuhlman, Hamre i Pianta (2002) sugerują, że problemy wielu uczniów, takie jak brak motywacji i zaangażowania, a także złe zachowanie, można powiązać z niedostatkami wsparcia, a także stylem zarządzania klasą w szkole II stopnia, który jest w znacznym stopniu oparty na kontroli i dyscyplinie. Na podstawie rezultatów długoterminowych badań wskazują oni znaczenie budowania i podtrzymywania relacji między nauczycielami i uczniami opartych na wsparciu i trosce, co przyniesie korzyści zarówno dorosłym, jak i młodzieży.

Birch i Ladd (1996) zaproponowali trzy cechy relacji nauczyciel-uczeń, które są szczególnie ważne dla małych dzieci: bliskość, zależność i konflikt. Schemat ten można również zastosować do młodzieży, szczególnie na etapie przejścia ze szkoły podstawowej do średniej.

Bliskość to ciepło i otwartość w komunikacji między nauczycielem i dzieckiem, które mogą być odbierane i odgrywać rolę wsparcia, bowiem dzieci bez oporów zwracają się do nauczyciela, aby rozmawiać o swych uczuciach i doświadczeniach. Bliskość może ułatwiać wytworzenie pozytywnych uczuć i nastawienia wobec szkoły; nauczyciele "wspierający" zwiększają motywację ucznia i jego zaangażowanie, w ten sposób zachęcając go do nauki i pomagając w osiągnięciu lepszych wyników.

Zależność można rozumieć jako tę cechę relacji, która przeszkadza dzieciom w udanej adaptacji szkolnej. W relacjach bazujących na wsparciu za optymalny i oznakę dobrej adaptacji uważa się proces, gdy wraz z upływem czasu zwiększa się bliskość, a zależność się zmniejsza

Wentzel (1996), próbując dowiedzieć się, jakich nauczycieli uczniowie uważają za "wspierających", zbadał próbkę uczniów szkół podstawowych. Poprosił ich, aby zapisali trzy przykłady postępowania nauczyciela, które pokazują, że "zależy" mu na uczniach, i trzy, które dowodzą, że mu "nie zależy". Odpowiedzi podzielono na cztery kategorie:

- demokratyczne interakcje jako sposób na okazywanie szacunku
- uznawanie indywidualnych różnic
- wysokie oczekiwania odnośnie osiągnięć
- zachęta i pozytywne informacje zwrotne

W podsumowaniu autor prezentuje stworzony przez uczniów portret wspierającego nauczyciela: „Wspierający nauczyciel, to taki, który dobrze mnie zna i moje sprawy, stawia wysokie wymagania, które są jasne i uczciwe, pomaga i jest sprawiedliwy”

2. Praca z zagrożonymi uczniami i nauczycielami.

Stuhlman, Hamre i Pianta (2002) twierdzą, że zastosowanie bardziej intensywnych strategii pozwala też poprawić relacje między konkretnymi nauczycielami i uczniami, których można uważać za zagrożonych. Do uczniów zagrożonych należą ci, którzy mają problemy z dyscypliną, szczególnie stresującą sytuację domową, lub którzy wydają się wyobcowani wśród swoich rówieśników. Zagrożeni nauczyciele to ci, którzy uczą dopiero pierwszy rok, mają pod opieką szczególnie trudnych uczniów lub klasy, lub zdradzają oznaki "wypalenia".

Nauczyciele pracujący z zagrożonymi uczniami muszą być bardziej świadomi tego, jak ich własne myśli i uczucia, które te dzieci u nich wywołują uniemożliwiają im zaspokajanie własnych potrzeb i pomoc w pokonywaniu trudności. Mając większą świadomość potencjału uczniów, nauczyciele są w stanie dokonywać pożytecznych zmian we wzajemnych interakcjach, które służą ich rozwojowi. Na przykład, psychoterapeuci z Cleo Eulau Center w Palo Alto (Kalifornia) odwiedzają szkoły I i II

stopnia, gdzie spędzają czas w klasach, nawiązując relacje z nauczycielami i pracując z nimi nad kwestiami z obszaru wzajemnych relacji, takimi jak:

- zrozumienie trudnych zachowań uczniów i podejmowanie starań, by zachowania te nie uniemożliwiły budowania udanych relacji;
- wzmacnianie świadomości własnych kompetencji u uczniów i wiary w nie;
- rozwijanie repertuaru sposobów przekazywania uczniom najwyższych możliwych oczekiwań;
- wzmacnianie świadomości własnych kompetencji u nauczycieli i wiary w nie;
- zrozumienie znaczenia i siły oddziaływania indywidualnych kontaktów z uczniami

Zapewnianie wsparcia konkretnym nauczycielom służy zazwyczaj wszystkim uczniom, nawet jeśli wsparcie koncentruje się na relacjach nauczyciela z konkretnym dzieckiem. Ponieważ klasa jest otoczeniem, w którym uczniowie codziennie się spełniają, uczyniwszy z niej bardziej wspierające środowisko możemy wyrzucić natychmiastowy i trwały wpływ na takie kwestie jak frekwencja, motywacja i zachowanie uczniów.

Pozytywne relacje z nauczycielami to ważny czynnik służący promowaniu sukcesów nastoletnich uczniów w szkole i poza nią. Relacje te stają się szczególnie ważne w obliczu większego zapotrzebowania na samowystarczalność i innych wyzwań związanych z okresem dojrzewania. Istnieje wiele kroków, które mogą podjąć dyrektorzy, aby poprawić jakość relacji dorosłych i uczniów w środowisku szkolnym. Niezależnie od tego, które metody wybiorą, powinny one umożliwiać szkole skuteczne pomaganie młodym ludziom w przejściu od dzieciństwa do dorosłości.

2. Relacje nauczycieli z uczniami na różnych etapach pracy zawodowej

Brekelmans, Wubbels i Tartwijk (2005) w podłużnych badaniach obserwacyjnych zgłębiali znaczenie doświadczenia nauczyciela dla budowania i podtrzymywania relacji z uczniami. Zestaw danych obserwacyjnych zawierał informacje (zbierane co roku przez 2-20 lat pracy w szkole) dotyczące postrzegania relacji nauczyciel-uczeń przez 343 nauczycieli, a także kilka tysięcy uczniów każdego z nich. Doświadczenie nauczyciela porównywano z jego wpływem na uczniów i bliskością wzajemnych relacji. Rezultaty pokazują, że w ocenie zarówno nauczycieli jak i uczniów stopień bliskości w ich relacjach pozostawał mniej więcej jednakowy, natomiast wpływ nauczyciela narastał w ciągu pierwszych sześciu (a głównie pierwszych trzech) latach typowej kariery zawodowej. W opinii uczniów młodzi nauczyciele mają więcej empatii, są bardziej pobłażliwi, mniej pewni siebie i bardziej tolerancyjni. Jednocześnie nauczyciele, których styl interpersonalny cechują niepewność i wysoka tolerancja uzyskują stosunkowo niskie wyniki w obszarze wpływu. Przystępność nauczyciela zazwyczaj zmniejsza się pod koniec kariery zawodowej. Nauczyciele pracujący dłużej niż 25 lat często tracą empatię i stają się bardziej restrykcyjni.

Autorzy wyjaśniają, że młodzi nauczyciele nie posiadają jeszcze wystarczającego repertuaru odpowiednich zachowań i wiedzy, koniecznych, aby odgrywać rolę przywódcy. Mają wiele problemów z utrzymaniem kontroli i dyscypliny w klasie. Jednak w ciągu pierwszych pięciu lat większość z nich uzyskuje coraz większy wpływ i uczy się radzić sobie z zarządzaniem, utrzymaniem struktury klasy i porządku w klasie. Niektórzy bardzo doświadczeni nauczyciele również mają problemy w relacjach z uczniami. W miarę jak się starzeją, coraz bardziej nie podoba im się zachowanie młodzieży i stają się bardziej surowi. Ze względu na dystans, zarówno emocjonalny jak i wiekowy, starsi nauczyciele nie rozumieją i nie akceptują stylu życia młodych, przez co mają słabszy kontakt z uczniami. Preferują pasywne metody nauczania, nie akceptują aktywnego udziału uczniów i nie chcą dzielić się z nimi odpowiedzialnością. Wysokie wymagania i słaby kontakt z młodzieżą mogą prowokować bunt, prowadząc do eskalacji problemów w komunikacji.

Huberman (1993) opisał zmiany w zaangażowaniu nauczycieli na przestrzeni ich kariery zawodowej:

- Faza pierwsza, (1-3 lat stażu), nazwana "Przetrwanie i odkrywanie". Nauczyciel doświadcza "zderzenia z rzeczywistością" na polu dyscypliny i zarządzania klasą; duże wahania między pobłażliwością a przesadną surowością; nauka metodą prób i błędów.
- Faza stabilizacji (4-6 lat). Nauczyciel zdobył podstawowe umiejętności i czuje, że jest już prawdziwym przywódcą i skutecznym pedagogiem;
- Faza eksperymentów z nowymi metodami (7-18 lat);
- Faza spokoju i/lub konserwatyzmu (19-30 lat). Jest także nazywana fazą "wycofywania". Zmniejszone zaangażowanie w pracę może prowadzić do ograniczenia zainteresowania życiem uczniów.

Wszyscy przywołani tu autorzy wskazują, że znajomość zmian, jakie przechodzi nauczyciel może pomóc w planowaniu zajęć mających na celu stały rozwój zawodowy, z uwzględnieniem jego specyficznych potrzeb na konkretnym etapie kariery. Pierwsza i ostatnia faza wydają się szczególnie ważne. Szkolenie i wsparcie w obszarze relacji nauczyciel-uczeń są niezbędne zarówno dla bardzo doświadczonych, jak i początkujących nauczycieli. Młodzi nauczyciele potrzebują raczej szkolenia z zakresu zachowań dominacyjnych; powinni też uczyć się, jak ustanawiać granice dla zachowań uczniów. Z kolei nauka, jak dawać uczniom swobodę i odpowiedzialność może być znaczącym elementem szkoleń w miejscu pracy dla tych bardziej doświadczonych. Ponadto przydatne mogą się też okazać instrukcje, jak ustalać normy i standardy w sposób klarowny, lecz nie prowokacyjny.

3. Golden 5: proponowane zasady kluczowe

Podsumowując można powiedzieć, że naszym celem jest zbudowanie dobrych i bezpiecznych relacji między nauczycielem i indywidualnym uczniem, opartych na wzajemnym szacunku i zaangażowaniu. Dobre relacje z uczniami służą dorosłym podobnie jak młodzieży i wpływają na klimat społeczny klasy i szkoły. Pozytywne relacje z nauczycielami to ważny element służący promowaniu sukcesów nastoletnich uczniów w szkole i poza nią.

Ponieważ szkoły osiągające najlepsze wyniki w nauce to te, w których uczniowie czują się przywiązani do nauczycieli i przez nich szanowani, rola nauczyciela ma decydujące znaczenie. Aby być "złotym" nauczycielem trzeba mieć świadomość indywidualnych cech poszczególnych uczniów, lubić z nimi przebywać i wspólnie spędzać czas, a także okazywać zainteresowanie i zrozumienie (kompetencje kulturowe) dla indywidualnego świata ucznia. Wymaga to również rozwijania cech osobowych takich jak życzliwość, stabilność emocjonalna, ekstrawertyzm i urok osobisty.

Proponujemy cztery podstawowe umiejętności niezbędne dla tworzenia przyjaznego dla wszystkich i przystosowanego do indywidualnych potrzeb środowiska, a szczególnie dla młodzieży. Do wskazanych umiejętności wybraliśmy kilka praktycznych kluczowych zasad.

1. Troska i bliskość, które wyrażają się poprzez ciepło i otwartość w komunikacji między nauczycielem i dzieckiem. Troska przyczynia się do rozwoju pewności siebie ucznia. Ważne jest, aby nauczyciel znał jego indywidualne cechy i okazywał mu szacunek. Uczniowie lepiej odbierają nauczycieli, którzy dają im odczuć, że im na nim zależy.

- zwracaj się do dziecka po imieniu
- uśmiechaj się i pokazuj, że rozpoznajesz ucznia, gdy spotkasz go poza klasą
- wykorzystaj "złoty moment", aby okazać zainteresowanie uczniem i porozmawiać o sprawach nie związanych ze szkołą
- staraj się zapamiętać to, co dziecko ci powiedziało i okazuj zainteresowanie, nawiązując do tych informacji.

- postaraj się zauważyć dziecko przynajmniej raz w ciągu każdej lekcji (popatrz na nie, stań obok, pochwal, pomóż itd).

2. Okazywanie wsparcia oznacza uznawanie indywidualnych różnic (natury społecznej i szkolnej), oczekiwanie wysokich osiągnięć, zapewnianie zachęty i udzielanie pozytywnych informacji zwrotnych. Wsparcie wiąże się z troską i zainteresowaniem. Młodemu człowiekowi potrzebna jest świadomość, że nauczyciel jest z nim związany, zna go i troszczy się o niego, lecz również wsparcie dla jego pewnej autonomii.

- stosuj zasadę "czystej kartki"; każdy dzień i każda lekcja to nowe możliwości.
- przekazuj dziecku konstruktywną i pozytywną informację zwrotną.

3. Prezentowanie i oczekiwanie właściwych zachowań. Ważne jest, aby zdać sobie sprawę, że w relacjach z uczniami to nauczyciel jest liderem i inicjatorem, ponieważ ma znacznie większe możliwości. Nauczyciel powinien stworzyć środowisko, w którym zostaną wyraźnie określone normy dotyczące zachowań społecznych. Powinien nauczyć zachowań pożądanych i ich wzorcem (więcej na ten temat w dokumencie o zarządzaniu klasą). W takim otoczeniu uczniowie znają konsekwencje i mają poczucie stabilności oraz przewidywalności. Poprawia to z reguły jakość relacji młodzieży z nauczycielem.

- wykorzystuj profil społeczny ucznia (charakterystykę) - indywidualne cechy lub zdolności i umiejętności, jego dobrą pracę lub dobre zachowanie jako punkt odniesienia w klasie.

4. Rozwijanie umiejętności budowania pozytywnych relacji i satysfakcjonujących interakcji w klasie. Ponieważ konflikt z nauczycielem to czynnik wywołujący u dziecka stres, który może stanąć na przeszkodzie udanej adaptacji szkolnej, potrzebna jest konstruktywna relacja między nauczycielem a uczniem, odpowiadająca kompetencjom społecznym obu stron. Ważne jest, aby nauczyciel (tak samo jak uczeń) rozwijał podstawowe umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów. Nauczyciele pracujący z uczniami należącymi do grupy ryzyka muszą zdawać sobie sprawę, że ich własne opinie i uczucia w stosunku do tych dzieci mogą im uniemożliwiać spełnianie ich potrzeb i uzdrawianie wzajemnych relacji. Pozytywne relacje i skuteczne ograniczanie przez nauczyciela problematycznych zachowań w klasie (patrz "Zarządzanie klasą") zwiększają koncentrację ucznia na nauce.

- podczas prowadzenia lekcji wykorzystuj poczucie humoru.
- spróbuj zrozumieć punkt widzenia ucznia w sytuacjach problemowych i bądź gotów go wysłuchać
- mów dobrze o dziecku w obecności innych dorosłych lub dzieci.

Źródła:

1. Birch S.H., Ladd G.W. "Interpersonal relationships in the school environment and children's early school adjustment: the role of teachers and peers", Chap.9, P.199-225, in Junoven J. & Wentzel,K, Social motivation : understanding children's school adjustment, Cambridge University Press, 1996.
2. Brekelmans M., Wubbels T., Tartwijk J. "Teacher-Student Relationships across the Teaching Career". International Journal of Educational Research no 43, 2005.
3. Eccles J.S., Midgley C. "Stage-environment fit: Developmentally appropriate classrooms for young adolescents, in C. Ames & R. Ames EDS, Research on motivation in education: goals and cognitions, volume 3 (pp.139-186). Academic Press. N.Y. 1989.

GOLDEN5 PROGRAMME

GOLDEN AREAS:

Building relations

19090- 2004-1-COM-1-2.1.

---

4. Huberman, M. (1993). "Steps toward a developmental model of the teaching career". Kremer-Hayon, Vonk & Fessler (Eds), *Teacher Professional Development: a multiple perspective approach*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
5. Klem A.M., Connel J.P. "Linking Teacher Support to Student Engagement and Achievement". *Journal of School Health*, September 2004, Vol. 74, No. 7.
6. Noam G.G., Fiore N. "Relationships across Multiple Setting. An Overview". *New Direction for Youth Development*, No. 103, Fall 2004, Wiley Periodicals Inc.
7. Stuhlman M.W., Hamre B., Pianta R. "Building Supportive Relationships with Adolescents". *Middle Matters*. Fall 2002.
8. Werner E. and Smith R. (1989). "Vulnerable but Invincible: A Longitudinal Study of Resilient Children and Youth". New York, Adams, Bannister and Cox.